

Belarusz, Belorusszia vagy Fehéroroszország?

Mi történik, ha egy ország nevet változtat? Hogy ültethető át ez a névváltozás más nyelvekbe, ha ez a névcseré jelentésbeli és lényegi részét tekintve szinte jelentéktelen? Vagy mégsem jelentéktelen?! Miért kell a politikának ebben is szerepet játszania? Cikkünk Belarusz névváltozatainak eredetét és használatát mutatja be.

„Fehér Oroszország”. Sokan gondolják, hogy Belarusz szó szerint Fehér Oroszországot jelent (pedig Fehér Ruthéniát), amelynek eredetét több teória is próbálja megmagyarázni. Egy etno-vallási elmélet szerint ezzel a névvel illették a Litván Nagyfejedelemség ruthéniai területeit, amelyeket keresztény szlávok laktak, míg Fekete Ruthénia a pogány balti népek által lakott térségre utalt. Más források is tanúskodnak erről az elméletről. A szlávok tehát ezzel az elnevezéssel különböztették meg magukat a litvánoktól.

Egy másik magyarázat szerint a szlávok által viselt fehér ruha ihlette az elnevezést. Egy másik forrás hasonló magyarázattal szolgál. Eszerint lehetséges, hogy az orosz cárok használták a „fehér” jelzőt, akik egyébként fehér ruhát hordtak és Nagy Fehér Cárnak nevezték magukat, hogy megkülönböztessék magukat a latin és bizánci rómaiaktól. Ők ugyanis a harmadik Rómának tekintették országukat.

A Ruthénia és Rusz elnevezést gyakran Oroszországgal mossák össze, és így Fehér Ruthéniát Fehér Oroszországnak szokás tekinteni. Ezt a félreértelmezést a muszkovita régensek erősítették a Kijevi Rusz bukása után. A muszkovita nagyhercegek, akik a Rurik nagyhercegek utódainak tekintették magukat, IV. (Rettegett) Ivántól kezdve az „Oroszország” el-

nevezést használták minden ruthén (vagyis keleti szláv) területre, amellyel politikai fegyvert és casus bellit kovácsoltak területkövetelési jogaikra Litvániától és Lengyelországtól.

A mai Belaruszra utaló Fehér Oroszország elnevezés először a késő 16. században tűnik fel az angol Sir Jerome Horsey munkáiban, aki egyébként közeli kapcsolatban állt az orosz cári udvarral. A 17. században az orosz cárok a „Fehér Rusz” elnevezést használták a Litván Nagyfejedelemségtől elfoglalt területekre.

Belorusszia – az Oroszországok egyike. A Belorusszia elnevezés az Orosz Birodalom idejében vált elterjedté, amikor is az orosz cárok az „Összes Rusz cárjainak” tekintették magukat, mert Oroszországot, a birodalmat az összes – Nagy-, Kis- és Fehér-Rusz – alkotta. Ez azt jelentette, hogy az egész terület, és vele együtt a lakosság is orosz volt. A fehéroroszok esetében tehát ez arra célzott, hogy az orosz nép egy „váfaja” voltak.

Az 1917-es bolsevik forradalom után a Fehér Oroszország elnevezés kis bonyodalmat okozott, hiszen fehérnek hívták a vörös bolsevikok ellen harcoló hadsereget is.

Ettől függetlenül a Belorusszia elnevezés vált a hivatalos formává a szovjet időkben, ami a nemzeti öntudatot volt hivatott hangsúlyozni.

A Szovjetunió felbomlásáig, 1991-ig ez a változat maradt a közhasználatban, amikor is a Belorusz SzSzk legfelsőbb tanácsa úgy határozott, hogy az új, független köztársaságot Belarusznak fogják hívni, jobban tükrözve a fehérorosz nyelv szabályait.

Fhéroroszország fehéroroszul – Belarusz. A konzervatív erők nem támogatták a névváltoztatást, valamint azok sem, akik az Oroszországgal való egyesülés hívei. Mindazonáltal, a független ország alkotmánya kimondta, hogy az ország új neve Belarusz Köztársaság, vagy röviden Belarusz lesz. Ennek megfelelően, a Belarusszia nevet felváltotta a Belarusz az angolban, és hasonlóan, a belorusz melléknévet a belarusz. Az orosz nyelv csak korlátozottan vette át a Belarusz elnevezést, és nem is alakult ki új melléknév.

Oroszországban is feltűnt tehát a fehérorosz elnevezés – Belarusz, de továbbra is többnyire a hagyományos, Belarusszia formát használja a média és a köznyelv. A Muszorin szakértő szerint a hivatalos elnevezés használata nem az orosz nyelv fejlődésének eredménye, hanem a fehérorosz néptudatos önelnevezésének, amelyet jelentős mértékben az befolyásolt, hogy Belaruszban továbbra is az orosz a használatos nyelv a legtöbb esetben.

Eközben a minszki hatóságok mindent elkövetnek, hogy a Belarusz alkotmányában használatos hivatalos elnevezést terjesszék. Ennek céljából készek a névhasználatról szóló megállapodásokat kötni a partnerországokkal, és az orosz igazságügyi miniszternél is sikerrel jártak, aki még 2009-ben ígéretet tett a Belarusz elnevezés használatának hivatalossá tételéről. Néhány civil szervezet azzal próbálja bizonyítani a „Belarusz” név

helytállóságát, hogy a Ruthénia elnevezés nem egyezik meg Oroszországgal, mint ahogy azt az oroszok állítják, így tehát Belarusz nem Fehér Oroszországot jelent, hanem Fehér Ruthéniát.

Nem simultak el az ellentétek.

A Belarusszia változat sokáig hivatalos használatban is maradt Oroszországban, és 2001 decemberétől került a Belarusz Köztársaság vagy Belarusz változat a hivatalos jegyzékbe. Számos oroszországi szakértő hasonló állásponton van, hogy Belarusszia a hagyományosabb és ezért elfogadhatóbb (Korjakov), valamint a Belarusz elnevezés idegennek hat az orosz nyelvben (Makszimov). Oszipov kifejti, hogy a módosított elnevezés használatának se nyelvészeti, se jogi alapja sincs, és csak a politikusok játszadoznak a rokon értelmű jelentésekkel, amire pedig semmi szükség sincs.

Kirill Szigal, az Oroszországi Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének vezetője arra a megállapításra jutott, hogy a két elnevezés használata a gyakorlatban akképpen alakult, hogy a „Belarusz” használatos a hivatalos dokumentumokban és kommunikációban, míg a „Belarusszia” változat erősen tartja magát a médiában és a köznyelvben.

Leonyid Kriszin, az Orosz Nyelvi Intézet modern orosz nyelv részlegének vezetője szerint hiába helyesebb a Belarusszia elnevezés az orosz nyelvben, a politikai korrektség megköveteli az adott nép által használt elnevezés használatát, tehát mindenképpen az orosz nyelvben idegennek is ható Belaruzt kellene használni. 2009-ben azonban az Oroszországi Tudományos Akadémia Orosz Nyelvi Intézetének munkatársa, Irina Levontyina azt írta, hogy a „Belarusz” szó

élesen ellentétes az orosz helyesírással, ugyanis az orosz nyelvben az „a” nem összekötő magánhangzó. Levontyina negatívan értékelte a fehérorosz és az orosz hatóságok kísérleteit a Belarusz elnevezés használatának erőltetéséért.

És hogy helyes magyarul? 1945-től egészen 1990-ig szovjet mintára a Belorusszia elnevezés vált hivatalossá és terjedt el. Ezen a néven említették a szovjet tagköztársaságot a tankönyvekben, térképeken, és természetesen a sajtóban is. Ennek ellenére, a magyar nyelvtudomány nem vetette el teljes mértékben a Fehéroroszország szó használatát.

A rendszerváltás utáni időszakban széles körben tért vissza a lényegesen magyarosabban hangzó Fehéroroszország elnevezés. Ez váltotta fel a Belorusszia országnevet a legtöbb eddig használatos helyen. Eközben, a független ország hivatalos nevének megfelelően, a diplomáciában lassacskán gyökeret vert a Belarusz változat.

A földrajzinév-bizottság 1992. február 24-i ülésén úgy határozott, hogy a Fehérorosz Köztársaság, vagy röviden Fehéroroszország lesznek a

hivatalos formák. Nem szabad elfeledkezni ugyanakkor, hogy minden országot megillet a tisztelet és politikai korrektség, és ha az adott ország hatóságai kifejezetten kérik országuk hivatalos nevének használatát, akkor a kölcsönös elfogadás jegyében ez teljesíthető.

Felmerül a kérdés persze, hogy egy ország nevét egy idegen nyelvben miért befolyásolja a politika, különösképpen, ha az országnév fehérorosz és orosz változata is ugyanúgy fordítható le magyarra. Érthető a belarusz hatóságok kérése, de egy nyelv szóhasználatába nincsen beleszólási joguk, és természetesen úgy, mint az orosz köznyelv esetében, nem biztos, hogy sikerrel fognak járni a próbálkozásai. Végére is, a Fehéroroszország változat magyarosabban hangzik. 2018. július 27-én a Külgazdasági és Külügyminisztérium levélben fordult a földrajzinév-bizottsághoz, melyben kéri, hogy legközelebbi ülésén fogadja el a belarusz fél kérését: az ország hivatalos neve legyen Belarusz Köztársaság, röviden Belarusz. Ez bizonyára jóváhagyásra kerül, és természetesen befolyásolni fogja a köznyelvi használatot is, de csak egy lassú folyamaton keresztül.

Tóth I. Dávid 2013. március 31-én, a Kitekintőben megjelent cikke alapján.